

CEPHANELİĞİNİ GENİŞLETEN SÖMÜRGEÇİLİK: BÜYÜK VERİ ÇAĞINDA “BAĞLANTININ BEDELLERİ”

Hakan KOLUMAN*

Koluman, H. (2023). Cephaneliğini genişleten sömürgeçilik: Büyük veri çağında “Bağlantının Bedelleri”. *Etkileşim*, 12, 547-551.
doi: 10.32739/etkilesim.2023.6.12.234

*Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.
This study complies with research and publication ethics.*

İnsanlık tarihinde güç her zaman önemli bir olgu olmuş, ona sahip olan ve ona tabi olanlar arasındaki ayırım üzerinden toplumsal ilişkiler şekillenmiştir. Çeşitli dönemlerde toplumsal tabakalar ve sınıflar arasında geçişlilik ve dönüşüm ihtimali belirmiş olsa da güce sahip olma ve güç olgusu varlığını her zaman muhafaza etmiştir. Bu doğrultuda insan üretimi olarak ortaya çıkan teknolojiler de söz konusu olgunun içerisinde meydana gelmiş, işleyiş mantığını soğurmuştur. Bu bağlamda her dönem varlığını sürdüren sömürünün izleri, dijital iletişim teknolojilerinin özgürlükçü potansiyellerinin tartışıldığı günümüz düşünsel ortamında görünürlükten uzaklaşmaktadır. Bununla birlikte insanların gündelik pratiklerinde dijital teknolojilerle etkileşimleri sonucu ortaya çıkan veriler, yaşamı kolaylaştırdığı ve insan odaklı olduğu düşünülen araçlar ve uygulamalar aracılığıyla elde edilmekte ve işlenmektedir. Peki ya bu düzenin aslında beraberinde büyük bir sömürüyü getirdiği söylenebilir mi?

Nick Couldry ve Ulises A. Mejias, *Bağlantının Bedelleri*'nde çağımızın en önemli konularından biri olan veri olgusunu incelemektedirler. Yazarlar, modernitenin ilerleme ideolojisinin onun içerisinde gelişen kapitalizmde ortaya çıkan karşılığı ile günümüz veri ilişkilerini değerlendirmektedir. Verilerin elde edilmesi ve işlenmesini eleştirel bakış açısıyla inceleyerek, bu sürecin sermayenin iktidarını güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Kitapta iktidarın yalnızca bugünü değil geçmişi de değerlendirmeye alınarak, tarihten günümüze sömürgeçiliğe ilişkin bir bakış sunulmakta ve veri sömürgeçiliği ile benzerlikleri-farklılıkları değerlendirilmektedir. Sömürgeçiliğin insanlığın eski zamanlarında yaşanmış ve sona ermiş bir süreç olarak görüldüğü günümüz düşünce dünyasında, sömürünün ve sömürgeçiliğin çok daha ileri bir boyutta, verilerimiz aracılığıyla devam ettiği ortaya koyulmaktadır. Daha ileri bir boyut, çünkü

* Araştırma Görevlisi, Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye.
hakan.koluman@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3545-3344

yalnızca emek gücümüz üzerinden elde edilen artı değer veya dijital emeğin çıktısı değil gündelik yaşam pratiklerimizin tamamının verileştirilmesi ve bu verilerin depolanıp işlenmesi söz konusudur. Ancak yazarların iddiası durumun yalnızca bu boyutuna odaklanmamaktadır. Onlar insan yaşamının veriler haline getirilmesi, biriktirilmesi ve işlenmesinin insan odaklı ve özgürlükçü bir yaklaşımla değil kâr amacıyla sermayenin çıkarları doğrultusunda yönlendirildiğini söylemektedir. Onlara göre bu mantık içerisinde toplanan veriler, kapitalizmin evriminin boyutunu göstermektedir. Yazarlar yaşanan bu durumu *veriyle sömürgeleştirme* olarak değerlendirmektedir. Bu da insan hayatının bütünüyle sermaye tarafından ele geçirilmesi anlamını taşımaktadır.

Veri sömürgeciliğini çeşitli boyutlarıyla ele alan *Bağlantının Bedelleri*, 2019 yılında yayımlanmış, 2022 yılında ise ülkemizde Gamze Boztepe'nin çevirisi ile Nota Bene Yayınları tarafından okuyucuya sunulmuştur. Kitap *Yaşamın Sınırsızca Sermayeleştirilmesi*, *Bulut İmparatorluğu*, *Veri İlişkilerinin Kolonyallığı*, *Sosyalin İçinin Boşaltılması*, *Veri ve İnsan Özerkliğine Yönelik Tehdid* ve *Verilerin Sömürgecilikten Kurtarılması* başlıklarını taşıyan altı bölümden oluşmaktadır. Kitabın konusu temel bir soru etrafında şekillenmektedir: "21. yüzyılda insanlar, kapitalizm uğruna yaşamlarının veriler aracılığıyla durmaksızın temellük edildiği bir dünyayı kabul etmeli midir?" Bu soru bağlamında yazarlar ikili bir argüman geliştirmiştir: Birinci argüman gündelik insan ilişkilerinin veriler vasıtasıyla her yerde sömürgeci bir hale geldiğidir. Bunu anlamının yolunun ise tarihsel sömürgecilik süreçlerini incelemek ve günümüzde yaşanan durumla karşılaştırmak olduğunu söylemektedirler. Kitapta sunulan ikinci argüman ise bu yeni sömürgeciliğin kendiliğinden değil kapitalizmin temel mantığı ve zorunlulukları tarafından yönlendirildiğidir. Onlara göre yeni veri sömürgeciliği, kapitalizmin uzun zamandır var olan arka planında meydana gelmektedir ve kapitalist sosyal ve ekonomik düzenin bilinen yansımalarını daha ileri bir aşamaya götürmeyi vaat etmektedir.

Veri sömürgeciliği ile kapitalist sistemin daha ileri bir aşamasına geçildiğini vurgulayan yazarlar bunu söylemekteki amaçlarının yalnızca tarihteki sömürgeciliğin ayrıntılı içeriği ve biçimi ile günümüzü karşılaştırmak olmadığını belirtmektedir. Veri sömürgeciliğinin gayrimeşru temellük ve sömürüyü yürürlüğe koyup, insan ilişkilerini yeniden tanımladığını ve sonuçta ortaya çıkan mülksüzleştirmenin doğal görünmesini beraberinde getirdiğini söylemektedir. Bu bağlamda birinci bölüm olan *Yaşamın Sınırsızca Sermayeleştirilmesi*'nde, veri sömürgeciliği kavramının kapitalizm aracılığıyla istikrara kavuşan yeni sosyal düzenle ilişkisi ele alınmaktadır. Bunu yaparken tarihselleştirmeyi ihmal etmeyen yazarlar, tarihsel sömürgecilik ile günümüz veri sömürgeciliğinin süreklilikleri üzerinde durmaktadır. Tarihsel sömürgecilikte topraklar ve bedenler fiziksel şiddet yoluyla temellük edilmiştir. Veri sömürgeciliğinde ise insanların gündelik yaşamına dair her şeyden sağlanabilecek kâr ihtimali ile sömürü gerçekleştirilmektedir. Bunun için de geçmişteki dışarıdan yöneltilen gözetim pratiği yeterli değildir. İnsana dair her şey sermayenin hedefi haline gelmiştir. Dijital teknolojilerin gelişmesi ile mümkün hale gelen bu ilke, 21. yüzyılda in-

san yaşamının sermayeleştirilmesini yönlendiren itici kuvvet olarak karşımıza çıkar ve kapsama alanı sosyal medya platformlarından daha geniş bir ufku iŝaret eder.

Couldry ve Mejias, sosyal medya platformlarında yer alan verilerimizin kullanılmasından çok daha ileri bir aşamayı ifade etmek için kitabın ikinci bölümüne adını veren *Bulut İmparatorluğu* kavramını kullanmaktadır. Bulut imparatorluğu belirli bir devletin askeri ve siyasi olarak uygulayacağı ŝiddetle değil veriler aracılığıyla tüm yaşamı sömürülebilir bölgeler haline getirip sermayeleştirme yoluyla ortaya çıkmıştır. Bu kavram ile aynı zamanda sömürgeciliğin yeni mantığı da açıklamaktadır: Sömürgecilik için kaynakların hareketini kolaylaŝtıracak bir alt yapıya ihtiyaç vardır ve bulut imparatorluğunu sömürgeci yapan şey çok gelişmiş bir veri çıkarma-dağıtım ağının ölçeği ve kapsamıdır. Bunun yanında çok uluslu şirketlerin sisteminin iŝleyiŝine yaptığı katkı da onu sömürgeci kılmaktadır. Uluslararası alanda meydana gelen ve bireyin her anını etkisi altına alan bu sömürü düzeni, veri iliŝkilerine içkin olan mülksüzleŝtirmeyi beraberinde getirmektedir. *Veri İlişkilerinin Kolonyallığı* başlıklı bölümde söz konusu mülksüzleŝtirme, tarihsel sömürgecilik ve veri sömürgeciliğinin kaynakları ele geçirmedeki bazı temel ortaklıkları üzerinden anlatılmaktadır. Bu temel yapılar sömürgeleŝtirilen öznenin kendisi hakkında ne düşünmesi gerektiğinin belirlenmesi, belirli yöneten özne konularının doęallaŝtırılması ve belirli bir dünya görüşünün evrensel hale gelmesi olarak ifade edilmiştir. Tarihsel sömürgecilikte sömürü nesnesi toprak, beden ve doğal kaynaklar iken veri sömürgeciliğinde sömürünün hedefi sosyal kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu durum bizlere hem kapitalizmin ilerlemesini hem de potansiyel olarak daha acımasız sömürü biçimlerinin varlığını göstermektedir. Zira sosyal olana el koyularak gerçekleşen mülksüzleŝtirme, doğal kaynakların temellük edilmesi sürecini kopyalayarak çalışmaktadır. Böylece mevcut veri ilişkilerinin, sömürgeci bir iktidar biçimini yeniden ürettiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sosyal alan da “saf” ve “yekpare” olarak değil kapitalizmin içerisinde gelişen bir alan olarak değerlendirmeye konu olmaktadır.

Kapitalizmin ortaya çıkma sürecinden günümüze kadar geçen sürede oluşumu devam eden sosyal alan, eleştirel çalışmaların halihazırda incelediği önemli bir konu iken yazarlar mevcut sosyal alanın da içinin boşaltıldığı iddiasını ortaya atmaktadır. *Sosyalin İçinin Boşaltılması* başlığında ele alınan bu durum, veri sömürgeciliğinin sonucu olarak ne tür bir sosyal dünya inşa edildiğini, uluslararası ölçekteki örnekler üzerinden açıklanmaktadır. Bu örneklerin iŝığında uluslararası alanda veri sömürgeciliğinin gerçekleşebilmesi ve bundan kâr elde edilebilmesi için kapitalist işleyiş mantığına sosyal alanı, meta mübadelesi için uygun piyasalaŝtırılmış bir alana dönüŝtürmesi gerektiği vurgusu öne çıkmaktadır. Farklı ülkelerde yaşanan tecrübelerde görüldüğü üzere veri sömürgeciliği, sosyal alanı hızla nicelleŝtirmekte ve kendi sosyal bilgisini oluŝturmaktadır. Bu yeni sosyal bilgi türü, üretim sürecinde ŝeffaflıęın olmadığı, ticari açıdan kontrol altında olan, kamusal ve hükümet çıkarlarından önce kapitalist mantığa uygun olması ile dikkat çekmektedir. Tüm bunların sonucunda

bireylerin değil şirketlerin faillığının ve kontrolünün olduğu farklı bir sosyal düzen ortaya çıkmaktadır.

Sermaye mantığının insan faillığının önüne geçtiği veri sömürgeciliği döneminde, *Veri ve İnsan Özerkliğine Yönelik Tehdidi*'ni ele alan Couldry ve Mejias, veri sömürgeciliğinin özgürlük ve özerklik gibi temel insani değerlere uyguladığı şiddeti açıklamaktadır. Yazarlar, özerklik teriminin arzu edilen bir duruma referans olduğunu ve "kendi kaderini tayin eden" bir aktörü barındırdığını ifade etmektedir. Bu yolla kendi kaderini tayin edebilecek özerk bireylerin, Batı'nın sömürgeci projesinin bireyinden farkını da açıklamaktadır. Bireyin özerkliği ise basit anlamıyla yeni gözetim pratiklerinin tehlikesi altındadır. Hem geleneksel ve hem de veriye dayalı gözetim benliğinin temel alanlarını bir dış güç adına ele geçirmeyi hedeflemektedir. Benlik alanında otomatikleştirilmiş bir gözetimin yer alması, bizleri benlik olarak adlandırdığımız, içerisinde kendimizi izlediğimiz ve dönüştürdüğümüz alanı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Tüm bu tehlikelere karşı *Verilerin Sömürgecilikten Kurtarılması* gerektiğini söyleyen yazarlar, veri sömürgeciliğinin yıkılmaz bir mit yarattığını ve bunun altının oyulması gerektiğini söylemektedir. Zira günümüzde insanlar, yeni oluşan ekonomik ve sosyal düzeni gerçekten onaylamamaktadırlar. Veri sömürgeciliğinin zararlarını azaltmak, sonrasında sömürge düzenini ortadan kaldırmak için bugüne kadar geliştirilen eylem ve düşüncelerin (medya okuryazarlığı, *hacktivizm*, sivil eylemcilik, sosyal medya hesaplarını kapatmak) değerlendirmesini yaparak, tüm bunların olumlu fakat yetersiz girişimler olduklarını vurgulamaktadır. Yazarlar oluşması yüzyılları bulan sorunların çözümlerinin de mecburi olarak kısmi ve deneme türünden olacağını söyleyerek, bir çözüm önerisi geliştirmiştir: Şu ana kadar gerçekleştirilen eylem ve düşünceleri de kapsayacak bir "kesintililik" ilkesinin benimsenmesi. Kesintisiz bir veri akışı düzeni yerine, kesintili, verilerden etkilenenlere karşı hesap verebilir ve sorumluluk sahibi bir veri hareketliliği önermektedir. Sermayenin kârı adına düzenlenmemiş özerk bireylerin ve sosyal alanın mevcudiyetini tahayyül edebilecek bir zihinsel işleyiş, başka bağlantı biçimlerini görebilecektir.

Bağlantının Bedelleri, insan yaşamında yeni bir olgu olan dijital verilerin sermaye mantığı ile ilişkisini "veri sömürgeciliği" kavramı ile ele alarak, "yeni olanın" getireceği potansiyel özgürlük ve özerklik düşüncesini, sömürgecilik ve kapitalizmin temel mantığı içerisinde eleştirmesi ile önemli bir katkı sunmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin getirilerinin gelişim ve ilerlemeyi getireceği argümanın içindeki eskiye ait süreklilikleri, tarihsel ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesiyle de bireylerin ve toplumların sömürülme süreçlerine dair güçlü bir bellek katkısı sağlamıştır. Yeni olan hiçbir şeyin yeni olmaması gibi, teknolojik gelişmelerin yalnızca teknolojik gelişmeler olmadığı, bireyin kendisini ve sosyal alanını, içerisinde bulunduğu iktidar mantığı tarafından yeni tehditlere maruz bıraktığını göstermesiyle de eleştirel iletişim çalışmalarına özgün bir katkı sunmaktadır. Bununla birlikte geleceğin tehlikelerinin günümüzde ortaya çıkmaya başladığı ve henüz sömürgeciliğin erken aşamasında eyleme geçilmesinin önemini vurgulamasıyla da bu kitap uyarı niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Couldry, N., & Mejias, U. A. (2022). *Bağlantının bedelleri* (G. Boztepe, Çev.). Nota Bene Yayınları.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.
Financial support: No funding was received for this study.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.